

confesională. Românii au totuși și calități care îi pot plasa pe drumul bun către progres, între care observatorii au remarcat inteligența înăscută, ospitalitatea, loialitatea față de stat și de stăpâni. În general, conform moștenirii iluministe, cărturarii se vor raporta negativ la religiozitatea românilor, considerată excesivă și chiar dăunătoare, datorită posturilor riguroase, dar și la multe aspecte privind condiția femeii și viața de familie. Într-o manieră asemănătoare sunt descriși și românii din cele două Principate.

Lucrarea se încheie cu câteva concluzii foarte interesante. Constatând modificarea semnificativă a imaginii românilor în cultura maghiară față de Evul Mediu, cei doi autori arată că această imagine ocupă un rol marginal în imaginarul social maghiar. Explicația ține de siguranța pe care maghiarii o aveau față de poziția lor, datorită superiorității culturale și racordării la lumea modernă. Teoriile românilor privind vechimea lor în Transilvania nu au amenințat niciodată această siguranță, care se întemeia pe alte valori. Aceste concluzii pot contraria pe cititorul familiarizat doar cu lucrările istorice românești, care au supradimensionat în mare măsură conflictul dintre cele două etnii conlocuitoare ale Transilvaniei. Valoarea cercetării de față stă în noutatea pe care o aduce cu privire la locul românilor în cultura maghiară într-o epocă esențială pentru formarea sensibilităților naționale, construită pe baza unui material vast, cules din foarte multe surse. Din acest motiv, putem recomanda cu căldură acest volum tuturor celor interesați de istoria Transilvaniei și a spațiului românesc.

Andrei Faur

Vasile Silviu MUNTEAN, *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2013, 491 p.

Istoria ecleziastică a apărut ca o temă deosebit de generoasă pentru istoricii români, după anul 1989, adică după ce fusese marginalizată decenii în șir, când studiile, publicate în general în reviste bisericești sau în edituri aflate sub patronaj ortodox, s-au concentrat asupra destinului marilor ierarhi, a arhitecturii religioase sau a rolului cultural împlinit prin biserica ortodoxă. Dar erau multe de recuperat, comparativ cu dimensiunea cercetărilor din istoriografiile europene, așa că, odată fereastra deschisă spre o atare tematică, prin ea au trecut în primul rând istorici care au limpezit subiecte deja clasice (Mircea Păcurariu) sau au pășit alții cu mult profesionalism pe cărările până atunci impregnate de praful confesionalismului (Pompiliu Teodor, Doru Radosav, Ioan Horga, Maria Crăciun, Lucian Periș, Nicolae Bocșan, Ovidiu Ghitta, Greta Miron, Daniel Dumitran, Mihai Săsăujan, Ciprian Ghișă¹ etc.).

Mărturisesc că am descoperit întâmplător lucrarea *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, urmărind noutățile de pe site-ul unei celebre librării din București. Surpriza, plăcută la vederea titlului, m-a determinat să comand această carte care părea să umple un necesar gol istoriografic. Unde mai punem că, în urmă cu câțiva ani, parcursesem Registrul inventar al protopopiatului ortodox Sighișoara de la Arhivele mureșene, copiasem o infimă parte a documentelor de acolo, așa că am acordat din start credit unei asemenea lucrări. Putea fi o lucrare interesantă, dacă ne gândim la diversitatea subiectelor ce s-ar putea desprinde din analiza vieții religioase, pe durata lungă a istoriei, într-un protopopiat ortodox.

Lectura acestor pagini m-a descumpănit însă, fiindcă, din nefericire, cartea s-a dovedit a fi o compoziție total neprofesionistă. Nu vreau să transfer cu obstinație propriile mele judecăți asupra cititorilor acestei recenzii, de aceea, o să încerc să punctez în cele ce urmează câteva dintre motivele acestei dezamăgiri livești. Din nefericire, s-ar putea vorbi pe larg atât despre greșelile de conținut și de compoziție istorică, cât în egală măsură, despre cele gramaticale, ortografice, care dovedesc grave lacune de cultură generală ale autorului.

¹ Pentru a nu încărca această recenzie nu amintesc titlurile lucrărilor care i-au consacrat pe acești istorici ca specialiști ai istoriei bisericii și vieții religioase, dar care sunt binecunoscute celor pasionați de acest domeniu.

Să începem însă cu prima categorie. Structural, cartea se împarte în 5 capitole, preliminate de referințe istoriografice și având la final necesarele concluzii, pentru o atare cercetare. Doar că de la primele pagini, autorul își devoalează carențe greu de acceptat a fi proprii unei cărți științifice, în fapt, o teză de doctorat în istorie. Bunăoară, ceea ce ar fi trebuit să fie istoriografia subiectului și ar fi trebuit să sintetizeze antecedentele unor cercetări pe această temă, s-a metamorfozat în transcrierea unor fișe de lectură, nimic mai mult. Autorul a rezumat conținutul fondurilor arhivistice care, probabil, i-au trecut prin mână, apoi pe cel al principalelor lucrări, fără nicio încadrare în contextul istoriografic, fără a sugera concepția și metoda istorică întâlnite în acestea. În plus, cu excepția referințelor la fondul arhivistic, în lucrările prezentate (sau mai bine zis rezumate), realitățile sîghişorene aproape nu există. Și culmea, unde ele chiar există, sunt, nu înțelegem de ce, ignorate de autor, cum se întâmplă în cazul valoroasei cronici a sîghişoreanului Georg Krauss².

Capitolul I se intitulează *Cadrul geografic, istoric și religios până în secolul al XIII-lea (!)*. Cititorul descoperă curând însă că segmentul cronologic precizat în titlu este eludat chiar de autor, fiindcă subcapitolele componente traversează o istorie plină de generalități, care se oprește...la secolul al XVIII-lea. Probabil o eroare, mi-am zis, în fapt doar un semn grafic (V) distinge cele două secole...Să nu uităm însă că suntem pe terenul unei lucrări istorice, unde și un an poate fi prețios, darămite cinci veacuri în plus. Relativ la succesiunea ideatică din acest capitol, se interferează elemente de istorie general-românească cu elemente de istorie locală, fără ca înlănțuirea logică să fie cât de cât perceptibilă. E un galimatias acolo, în care autorul alătură elemente de istorie militară, de istorie economică, socială, politică, absolut inutile, având în vedere subiectul cărții sale. Or, dacă voia cu tot dinadinsul să ne poarte dinspre amurgul secolului al XIII spre începutul secolului al XVIII-lea, o putea face focalizându-și atenția asupra elementelor de istorie ecleziastică ardeleană și asupra celor de istorie locală. A preferat în schimb să ne amintească și de zonele în care s-au organizat districtele românești³, și de atribuțiile Tablei Regești, și de relațiile Stat-Biserică în Imperiul Bizantin⁴, și de tehnicile agricole din vechime⁵. Și exemplele ar putea continua. Mai grav mi se pare însă felul în care autorul a încercat să mărească valoarea frazelor sale, indicând la note lucrări esențiale din istoriografia română sau cea occidentală; dar multe dintre aceste trimiteri bibliografice sunt hilare în dreptul unor precizări ce ne duc cu gândul mai degrabă la cunoștințe de cultură generală. De exemplu: era nevoie să fie citat Henri Pirenne cu o carte care a făcut decenii în șir carieră, *Orașele evului mediu*, atunci când ni se spune „ceea ce face ca un oraș să crească în importanță este comerțul și industria”⁶? Ori să indice 76 de pagini dintr-o carte și până azi emblematică, *Iobăgia din Transilvania în secolul al XVII-lea*, a lui David Prodan, în dreptul afirmației arhicunoscute: „libertăți primesc și fiii preoților, care sunt trecuți în categoria oamenilor liberi”⁷? Citind, pe bune, cărțile lui David Prodan, ar fi înțeles mai clar starea materială a românilor ardeleni și lectura l-ar fi protejat cu siguranță de oscilațiile între a aprecia și după câteva pagini a deplânge condiția materială a preoților români din evul mediu⁸. Parcurgând studiul lui Pompiliu Teodor despre politica ecleziastică a lui Mihai Viteazul, dacă tot a poposit și la acest episod, sigur ar fi înțeles mai bine proiectul confesional al domnitorului român, ca și dificultățile întâmpinate, în fața unei Diete prevalent calvine.

A avea o opinie personală într-o lucrare, distinctă de vocile antecesorilor care au mai frecventat acel subiect, nu poate fi decât salutar, dacă aceasta se face cu argumente credibile. Doar că Vasile Silviu Muntean se încumetă la un moment dat să-și destăinuiască dezaprobarea față de unele dintre afirmațiile lui... Nicolae Iorga⁹. Or, asta în condițiile în care prenumele ilustrului istoric e cu

² Vasile Silviu Muntean, *Istoricul protopopiatului ortodox român din Sighișoara până în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Edit. Grinta, 2013, p. 28.

³ *Ibidem*, p. 47.

⁴ *Ibidem*, p. 57.

⁵ *Ibidem*, p. 60. Asta în cadrul unui subcapitol intitulat *Episcopii „plaiurilor”* (sic!)

⁶ *Ibidem*, p. 49.

⁷ *Ibidem*, p. 97.

⁸ *Ibidem*, p. 69-70.

⁹ *Ibidem*, p. 56.

consecvență ortografiat...Nicolae (!) și în condițiile în care autorul încurcă numele unor istorici reprezentativi ai bisericii (Ioan Lupaș devine în această carte... Ioan Lupșa¹⁰ și Ștefan Lupșa, cum altfel decât Ștefan Lupaș¹¹!), dinspre lectura cărora și a altor sinteze reprezentative de istoria bisericii ar fi putut ajunge cu siguranță și la judecăți diferite de cele formulate de Nicolae Iorga. Dar o polemică doar de dragul afișării unor pseudo-esențe critice aruncă respectiva tentativă în derizoriu.

Capitolul II presupune o examinare tematică în concordanță cu titlul cărții, căci el se intitulează *Istoricul bisericii ortodoxe din Cornești, Sighișoara (Măierîște) în sec. XIV-XIX*, însă din nefericire confuziile autorului continuă. Repetarea unor paragrafe care au fost deja însăilate anterior în text, cu același aparat critic, nu face altceva decât să provoace cititorilor o neplăcută senzație de...dăjă-vu. Din păcate, astfel de situații se întâlnesc și în celelalte capitole. În acest grupaj, părea a fi binevenit planul autorului de a rezerva mai multe pagini lui Ștefan Bălaș, preot și apoi prim protopop al Sighișoarei, la cumpăna veacurilor XVIII-XIX, un spirit dinamic, care a încercat să umple câteva goluri evidente, construind prima școală, o biserică ce amintește până azi de acele vremuri și o casă parohială. Dată fiind importanța personalității sale, credem însă că era responsabilitatea autorului să încerce să clarifice, cu ajutorul documentelor de arhivă pe care susține că le-a parcurs, date din formația sa intelectuală și cele legate de antecesorii săi în funcție. Ni se indică doar că într-o altă lucrare în manuscris, a preotului Ioan Stoicovici, din anul 1957, se nota că Ștefan Bălaș, originar din Săcelele Brașovului, ar fi studiat la școala din Șcheii Brașovului¹², fără să știm ce răspuns ne oferă Vasile Silviu Muntean la această problemă. De asemenea, într-un alt subcapitol, autorul a anticipat aceste începuturi ale protopopiatului ortodox al Sighișoarei, citând afirmația lui Gheorghe Drăgan din 2005, care îl indica pe un oarecare Ștefan Mundran (1787-1794) ca fiind primul protopop din cetate, conform unui *Șematism* din 1787¹³. Deși suntem avertizați că problema va fi clarificată în paginile următoare, acest lucru nu prea se întâmplă...așa că, enigmele rămân în suspensie vizavi de acel Mundran, ca și de momentul exact al începuturilor carierei de preot la Sighișoara a lui Bălaș. În plus, rămâne și dilema legată de obstinația cu care autorul utilizează forma numelui Balaș, după ce la p. 76 folosește Bălaș, ca de altfel și alții care au mai scris despre acest personaj (Tuliu Racotă și Nicolae Teșculă¹⁴). Dar, deși aceste detalii rămân nelimpzite, autorul a preferat să includă în acest capitol pagini întregi dedicate negustorilor levantini, care desigur, l-au ajutat să pledeze ulterior pentru originea albaneză a lui Bălaș.

Capitolul III, așa cum deducem din titlurile subcapitolelor, căci el a rămas... nebotezat, a avut în atenție organizarea protopopiatului în veacul al XIX-lea, o epocă importantă, plină de metamorfoze în biserica ortodoxă română din Transilvania, pentru care și volumul documentar este mult mai bogat. Existența în fondul arhivelor mureșene a corespondenței dintre Andrei Șaguna și protopopul Zaharia Boiu credem că ar fi trebuit să-i rețină atenția autorului care să selecteze măcar câteva aspecte ale acestui dialog epistolar. Dar nu a fost să fie... Adiacent, istoria parohiilor din protopopiat pe care Vasile Silviu Muntean a inserat-o în acest capitol e destul de superficială, fără o reconstituire care să ne permită în fiecare caz în parte să înțelegem transformările prin care a trecut; referințele documentare în jurul cărora se învârt aceste pagini sunt mai ales din Recensământul din 1850 și din datele raportului trimis de Zaharia Boiu lui Șaguna la 1854. Minimalizarea importanței documentării

¹⁰ *Ibidem*, p. 93. Greșeala fiind repetată de două ori pe aceeași pagină, să se mai datoreze ea doar întâmplării? Îi reamintim totodată autorului că lucrarea lui Lupaș din 1904 a fost teza sa de doctorat, publicată în limba maghiară, așa încât, dacă a citit această carte, trebuia citat titlul ei original. Sigur, există și o ediție a ei în limba română, din anul 2004, dar cu siguranță nu a ajuns în laboratorul său de lucru.

¹¹ *Ibidem*, p. 34.

¹² *Ibidem*, p. 137.

¹³ *Ibidem*, p. 76-77.

¹⁴ Tuliu Racotă, *Prot. Ștefan Bălaș*, „Telegraful român”, Sibiu, nr. 125, nr. 11-12, 15 martie 1977; Nicolae Teșculă, *Preoți și cărturari sighișoreni în secolul al XIX-lea. Familia Boiu*, „Țara Bârsei”, nr. 12, 2010.

arhivistice pare a fi compensată cu prețiozități inutile... ca de exemplu precizările legate de distanța care separă anumite parohii din tract de Sighișoara reproduse după ...*Der ADAC Atlas, Deutschland Europa* (sic!, la p. 178, 187, 191, 203). Nu mă îndoiesc că și un ghid al României ar fi fost suficient de exact.

Al patrulea capitol a avut în atenție o problemă foarte importantă în istoria ambelor biserici românești ardelenne în zodia modernității: *Activitatea educațională și culturală a românilor din Sighișoara*. Autorul s-a concentrat asupra unor direcții de cercetare care mărturisesc înțelegerea în sens larg a conceptului de cultură, de la incursiuni în istoria școlilor, la cele ce privesc istoria cărții bisericești și a manualelor de școală, a artei bisericești, ajungând până la muzica bisericească și detalii etnografice. Din păcate, proiectul acesta poate s-a dovedit a fi în cele din urmă mult prea ambițios față de capacitatea analitică. Așa se face că autorul s-a rezumat la a povesti conținutul manualelor editate de Zaharia Boiu, în loc să facă o analiză, eventual comparată, a conținutului ideatic, ca și a elementelor pedagogice ce transpar din texte, având bunăoară la îndemână modelul reușit oferit de Mirela Luminița Murgescu, în cartea din anul 1999, *Între „bunul creștin” și „bravul român”*. *Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești*. Superflue par a fi paginile dedicate istoriei cărții vechi românești, în care referințele la patrimoniul livresc din protopopiatul Sighișoara se reduc la câteva rânduri, la fel cele despre istoria icoanelor, în care, din nou, aproape toate paginile sunt pline de generalități, cu exemplificări sumare din zona cercetată, cea mai lungă referindu-se la o întâmplare recentă... din biografia autorului (p. 342-343). Iar paginile despre rolul muzicii în cultura popoarelor ne arată, dacă mai era nevoie, că cele scrise în urmă cu decenii bune de Ovidiu Drâmba au rămas pentru Vasile Muntean nu doar o lectură plăcută, dar și aproape singura pistă urmată în documentare, în a ne răsfăța cu detalii legate de modul în care s-au bucurat de muzică grecii, egiptenii, etruscii etc. Dincolo de ele însă, nu există în carte nicio sursă care să-l călăuzească pe autor spre concluzia generoasă, de genul „în zona Sighișoarei, muzica cântată în lăcașurile de cult s-a înscris în muzica cântată în Biserica Ortodoxă din Transilvania” (p. 364); obiceiurile din cele două sate aparținând protopopiatului Sighișoara, Feleag și Mihai Viteazul, sunt și ele aproape în totalitate tributare cercetărilor lui Ion Ghinoiu și sunt reproduse după *Atlasul etnografic român* (p. 369-385). Așadar, cui prodest?

Capitolul V s-a concentrat asupra *Relațiilor interetnice și interconfesionale în zona Sighișoara (sec. XVII-XIX)*, un subiect foarte atractiv și absolut inevitabil într-o Transilvanie care a fost un spațiu de alterități etnice și confesionale, unde românii, maghiarii și sașii au conviețuit și s-au definit unii prin alții. Din păcate, autorul ne oferă din nou doar generalități din istoria Transilvaniei, legate de apariția confesiunilor protestante, absolut fără nicio referire la zona Sighișoarei; nici măcar derularea cronologică a acestor generalități neajungând așa cum titlul capitolului ne atenționa, la veacul al XIX-lea, ci rezumându-se la... secolele XVI-XVII.

Mărturisesc că poate n-aș fi scris această recenzie dacă nu m-ar fi durut fizic puzderia greșelilor de ortografie, ca și exprimarea câteodată atât de deplorabilă încât mi-a fost greu să accept că am în față o teză de doctorat. Poate tocmai de aceea, o să evit detalierea pe această temă, semnalând doar că Vasile Silviu Muntean ar trebui să înțeleagă că a greși constant scrierea corectă a unor cuvinte absolut banale, prin dublarea (de unde oare?) vocalei *i* (de genul „cărțile biblice”, „botezațiilor”, „cununațiilor”, „autoritățile” ș.a., virgula între subiect și predicat, cacofonii salvate simplu, doar prin inserarea unei virgule, sunt departe de rigoarea absolut necesară unui text științific. Toate acestea adăugate la erori care învederează carențe nepermise unei lucrări academice de istorie (*Șemantisme*, în loc de *Șematisme*¹⁵, mitropolia ortodoxă ardeleană înființată în 1854, și nu în 1864, „cădanie” într-o transcriere a unei însemnări manuscrise, când e clar că însemnarea cu pricina trebuie să fi fost „căzanie”), dar și exprimări nefericite [(țigani „au executat tronul din fier pe care a fost prăjit răsculatul” (sic! p. 213), adică Dozsa Gy.; Iosif II „era un om căruia îi plăcea munca” (p. 292)], m-au făcut să mă gândesc cu amărăciune la destinul istoriografiei contemporane. Am înțeles târziu, spre finalul cărții abia, că specificația sn. de după numele lui Zaharia Boiu e o referire la seniorul

¹⁵ La p. 77, 160, dar și în alte locuri.

familiei Boiu, iar Zaharia Boiu jn. este totuna cu juniorul aceleiași familii. După cum mi s-a părut absolut inadmisibil a marginaliza personalitatea lui Heliade Rădulescu, atunci când autorul comentează pe baza unor documente de arhivă, emise de Șaguna, polemica cu acesta pe marginea editării *Bibliei*. A rămâne doar la litera documentelor șaguniene, ca înțelegere și exprimare, a vorbi despre un reprezentant deloc marginal al elitei romantice, simplu, etichetându-l „mireanul” (p. 270), fără a survola bogata bibliografie pe această temă, mi se pare a se înscrie tot în registrul lui *asa nu...*

La finalul acestei lecturi, multe întrebări rămân fără răspuns: de exemplu, de ce risipa de energie în a reveni periodic pe parcursul cărții la problematica unirii cu biserica Romei, inclusiv ultima frază a cărții, se opintește în același orizont, din moment ce din statisticile folosite de autor rezultă că doar în 3 parohii se aflau și greco-catolici? De ce nu a preferat autorul să stăruie asupra confesiunii evanghelice, din moment ce credincioșii ei apar în multe sate, conviețuind cu ortodocșii? De ce a transformat interpretarea de texte în simple rezumate sau, și mai rău, în transcrierea lor?

Și, nu în ultimul rând, de ce la trecerea a trei ani dintre momentul susținerii tezei de doctorat și cel al publicării cărții, Vasile Silviu Muntean nu a reușit să diminueze textura total neprofesionistă a unei cercetări științifice? Desigur, tentația unui atare subiect poate fi în parte responsabilă pentru asemenea erori, ca și orgoliul, nu îndeajuns temperat, pentru a nu da drumul pe piața cărții unor texte care ar mai trebui să treacă prin furcile caudine ale vreunui priceput șlefuitor, atât al ortografiei, cât, în primul rând, al flagrantelor greșeli istorice. Poate o ediție revăzută și mult adăugită a cărții va reabilita, cândva, acest generos subiect care merita mult mai mult într-o reconstituire făcută tocmai de un slujitor al bisericii din zona supusă acestei radiografieri istorice.

Corina Teodor

Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar,
Mirela Popa-Andrei (coord.), Diana Covaci, Ana Victoria Sima, Mihaela Bedeclean, Aurelia Dan,
Iosif Marin Balog, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013, 454 pag.

Conținutul acestei cărți se deschide cu un studiu introductiv de aproape 70 de pagini, intitulat *Preliminarii la o anchetă socio-antropologică asupra elitei ecleziastice române greco-catolice 1853-1918*, un text de analiză dens și substanțial, împărțit în trei capitole distincte, care se ocupă pe rând de personajele principale ale acestei lucrări: canonicii capitulari și vicarii foranei din provincia mitropolitană de Alba Iulia și Făgăraș, respectiv profesorii de la seminariile teologice din Blaj și Gherla.

Volumul continuă cu *Nota asupra ediției*, în care sunt prezentate motivațiile cercetării, aspecte metodologice, modul de structurare a lucrării și limitele acesteia, precum și alte precizări de natură tehnică. Lucrarea prezintă mai departe cele 140 de voci, care înfățișează biografia de întindere variabilă ale unor personalități bisericești greco-catolice reprezentative pentru întreaga societate românească a perioadei avute în vedere, între care se regăsesc 34 de canonici mitropolitani, 28 de canonici de la episcopia de Oradea, 23 de canonici din Lugoj, 20 canonici din Gherla, 18 profesori de la Blaj și Gherla, 13 vicari foranei și 4 profesori de la Oradea. După această secțiune, cea mai bogată din întreaga lucrare sub raportul întinderii și al conținutului informațional, cartea are un capitol consistent de referințe bibliografice, urmat de un rezumat în limba engleză, un glosar de termeni și la sfârșit un indice de nume, în care sunt cuprinse atât personalitățile care au făcut obiectul cercetării, cât și numele istoricilor menționați în desfășurarea acesteia.

Nu ne-am propus să prezentăm pe larg conținutul lucrării, chiar dacă faptul ar fi fost un exercițiu intelectual oportun și am fi avut drept argumente în acest sens calitatea analizei din studiul introductiv, precum și consistența și ineditul informației care înfățișează cele 140 de personalități ce au onorat, prin activitatea și slujirea lor, atât Biserica Română Unită, cât și națiunea română în perioada aleasă spre studiu, 1853-1918. Am considerat în schimb a fi mult mai relevant să scoatem în evidență noutățile pe care le aduce lucrarea semnalată, contribuțiile cu care aceasta îmbogățește istoriografia română actuală.